

ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ РЕФОРМИ 2004 Р. НА ПРОЦЕСИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розглядається вплив виборчої реформи на процеси структуризації партійної системи в сучасній Україні. Охарактеризовано наслідки поєднання різних типів виборчої системи та форм державного правління. Визначено основні напрямки реформування виборчої системи в Україні.

***Ключові слова:** виборча реформа, партійна система, виборча система, виборча кампанія.*

Постановка проблеми. У період 2002–2004 рр. в Україні розпочалася широкомасштабна дискусія щодо реформування політичної системи. Наріжним каменем цієї дискусії було питання про розвиток партійної системи. Потрібен був якісний стрибок у наданні реальних можливостей участі політичних партій у здійсненні влади.

На сучасному етапі процес формування партійної системи України не можна розглядати поза контекстом політичної реформи. У серпні 2002 року Президент Л. Кучма виступив з ініціативою реформування політичної системи в Україні. Президентський проект реформ передбачав передачу деяких владних функцій парламентові, а саме: формування складу Кабінету Міністрів на основі стійкої більшості, відповідальність парламентської більшості за діяльність уряду, підзвітність уряду парламентові. Також пропонувалося проведення усіх виборів в один рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою структуризації партійної системи України займалися багато зарубіжних і вітчизняних учених. Так, для дослідження політичних партій важливими є праці відомого українського політолога А. Пахарєва, який пропонував розпочинати

реформування політичної системи з ухвалення демократичного виборчого закону, в основі якого має бути партійно-політичне структурування українського суспільства, а це неможливо здійснити без утвердження у законодавчому порядку партійної системи управління державою[5,с.60].

Заслуговують на увагу праці професора Каліфорнійського університету М. Уоллерстайна, у яких презентована концепція щодо наслідків поєднання різних типів виборчої системи та форми державного правління. Форма державного правління, як спосіб організації державної влади, зумовлена принципами формування та взаємодії вищих органів державної влади. На прикладі розвинутих країн світу — Великобританії, Німеччини, Франції, США, а також країн Латинської Америки — М. Уоллерстайн досліджує взаємодію виборчої та партійної систем залежно від існуючої в цих країнах форми державного правління[7].

Основні напрямки реформування виборчої системи в Україні були науковими розвідками вітчизняної дослідниці Г. Малкіної. Ролі політичних партій у виборчому процесі та взагалі у політичному житті України присвячено праці науковця А. Білоус.

Ще до питання впливу виборчих реформ різних років на політичну систему в Україні займалися такі дослідники, як: Є. Вятр, М. Дюверже, Е. Лейкман, С. Нойман, Л. Дунаєва, О. Єржов, В. Колух, М. Примуш, М. Рагозін та інші.

Мета статті полягає у висвітленні впливу виборчої реформи 2004 р. на процеси структуризації української партійної системи шляхом характеристики основних напрямів реформування партійної системи.

Виклад основного матеріалу. Велику роль у парламентарних країнах відіграє вибір певного типу виборчої системи, який впливає на стан партійної системи у державі. Різниця у застосуванні мажоритарної та пропорційної виборчої системи полягає у тому, що мажоритарна система відносної більшості, за наявності монополії партій на участь у виборчому процесі та жорсткої дисципліни всередині партій, обмежує кількість конкуруючих партій двома, що

дозволяє більш потужній з них сформувати уряд; пропорційна система, яка існує у більшості парламентарних за формою державного правління країн, призводить до представництва у парламенті більшої кількості партій і утворення коаліційних урядів.

Без урахування стану розвитку партійної системи, мажоритарна система суперечить парламентаризму. Через те, що у парламентарних республіках і монархіях уряд формується парламентом, для його формування потрібно мати або більшість однієї партії у парламенті, або чітко структурований парламент і коаліцію ідеологічно споріднених партій. Сама по собі мажоритарна система проводить до парламенту депутатів, не пов'язаних ніякими обов'язками (за винятком випадків, коли вибори проводяться виключно на партійній основі). Пропорційна ж система із застосуванням бар'єру представництва сприяє структуризації парламенту та створенню коаліційного уряду.

Поєднання виборчих систем з формою демократичного правління призводить до виникнення чотирьох типів демократії:

- президентсько-мажоритарна (США, Франція);
- президентсько-пропорційна (країни Латинської Америки, пострадянські країни);
- парламентсько-мажоритарна або вестмінстерська (Великобританія, Канада, Нова Зеландія);
- парламентсько-пропорційна (країни континентальної Європи, крім Франції) [3, с.38]. Зазначимо, що для сучасної України актуалізується парламентсько-пропорційна модель демократичного устрою.

Одним із найважливіших завдань виборів є створення уряду. Вважається, що система відносної більшості є найсприятливішою для утворення стійких урядів однопартійної більшості, а проста пропорційна система не дає змоги формувати стійку парламентську більшість і створювати усталені уряди через розподіл у парламентах політичних сил. Проте навіть у більшості розвинених західноєвропейських країн, не кажучи вже про нові демократії Східної Європи, де формування політичних партій тільки починається, існуючі політичні

суперечності призводять до появи багатопартійності, а тому й система відносної більшості зовсім не призводить до формування стійких однопартійних урядів.

Уряди в багатопартійних країнах вимушено формуються коаліцією партій. Створенню стійкої коаліції сприяє зменшення числа парламентських партій до 5–7, а парламентську більшість оптимально формувати з представників 2–4-ох провідних партій. Саме пропорційна виборча система з високим виборчим бар'єром, як показує досвід країн Центрально-Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія тощо), виявляється найефективнішою для формування коаліційних урядів парламентської більшості з представників 2–4-х партій, близьких за політико-ідеологічними орієнтаціями.

Важливо забезпечити комплексний характер і підхід до політичних перетворень. Необхідно також зазначити, що хоч би які варіанти вибору взаємовідносин між формою державного правління, виборчою та партійною системами існували в процесі розбудови державності та демократії в Україні, саме принципи активістської політичної культури, демократичної політичної свідомості, громадянського суспільства, верховенства права, свободи, рівності, справедливості та взаємоповаги будуть найважливішими чинниками просування України до світової цивілізації.

На всіх чотирьох президентських виборах в новітній історії України перемагали позапартійні кандидати, які посідали вищі державні посади в країні або були тісно пов'язані з адміністративно-державними структурами, керівництвом великих державних підприємств. У 1991 р. «партійна опозиція» (5 кандидатів від нових політичних партій) отримала разом 34,24 % голосів виборців, що взяли участь в голосуванні. У 1994 р. з 7 зареєстрованих кандидатів тільки один представляв політичну партію (О. Мороз, СПУ). Але й він спирався головним чином на організаційні ресурси Верховної Ради, яку тоді очолював. Різні стратегії розвитку України на президентських виборах 1994 р. були репрезентовані не партіями, а особистостями політичних лідерів. Головна

боротьба точилась між позапартійними кандидатами від владних структур — Л. Кравчуком і Л. Кучмою.

На президентських виборах 1999 р. політичні партії склали гідну конкуренцію чинному Президенту України. З 15 кандидатів у Президенти України, зареєстрованих ЦВК, 12 представляли політичні партії. З 13 кандидатів, які взяли участь в виборах(двоє зняли свої кандидатури), 11 були представниками політичних партій. Підтримкою широких коаліцій політичних партій користувались і позапартійні кандидати(Л. Кучма і Є. Марчук). Лідери політичних партій, які брали участь в президентських перегонах, отримали в першому турі виборів 49,63 % голосів виборців. Важливим є і той факт, що виборча стратегія і політична платформа позапартійного переможця виборів — чинного на той час Президента Л. Кучми — розроблялась із урахуванням партійного фактора та ідеологічних опозицій, властивих українському суспільству.

Складною є проблема нерівномірної участі політичних партій України у виборах на загальнонаціональному та місцевому рівні. Якщо в загальнонаціональних виборах(як парламентських, так і президентських) політичні партії України беруть активну участь і мають достатньо стабільні позиції, то на виборах до місцевих рад їхні успіхи є набагато меншими. У складі депутатського корпусу місцевих рад України, обраного в 1998 р., нараховувалось тільки 7,6 % членів політичних партій(в 1994 р. — 5 %). Ця диспропорція зникла лише із введенням на місцевих виборах пропорційної системи за партійними списками.

Головною проблемою політичних партій України з точки зору їх участі в політичному управлінні є незначний вплив партій на формування керівництва виконавчої влади. Вплив політичних партій головним чином обмежується парламентом. У відповідності до Конституції, уряд(Кабінет Міністрів) і керівники місцевих державних адміністрацій призначаються Президентом України. Оскільки і Л. Кравчук, і Л. Кучма обирались на вищу державну посаду як позапартійні кандидати, політичні партії не мали суттєвого впливу на

формування державної адміністрації. Але починаючи з уряду В. Януковича роль партій у політичному управлінні значно посилилася. Сьогодні практично всі уряди формуються партійними коаліціями.

Реформа виборчої системи 2004 р. істотно підвищила роль політичних партій у виборчому процесі та взагалі у політичному житті України, роблячи їх чи не єдиним дієвим суб'єктом української політики. Це в стратегічній довгостроковій перспективі дозволить подолати ситуацію, коли з великої кількості політичних партій лише деякі цілком відповідають загальноновизнаним критеріям, що застосовуються до таких структур. Наприклад, кількість членів середньої політичної партії в Україні у 2–10 разів менша порівняно з середньою партією у країнах з розвинутою демократією, близьких до України за чисельністю населення (Франція, Італія, ФРН). Загальнонаціональні партії у цих країнах нараховують від 200 до 800 тисяч членів [1, с.31]. Провідні політичні партії України, незважаючи на всі зусилля, які докладають їх функціонери в партійному будівництві, сьогодні ще далекі від можливості отримати більшість у парламенті та одноосібно вплинути на формування уряду.

Основні напрямки реформування виборчої системи в Україні вітчизняна дослідниця Г. Малкіна визначає такі:

1. Підвищення ефективності виборчого процесу.
2. Сприяння утвердженню партій у суспільстві та піднесенню їх авторитету.
3. Структурування парламенту.
4. Сприяння політичній структуризації суспільства.
5. Забезпечення обрання стійкої парламентської більшості, яка спроможна буде створити дієвий Кабінет Міністрів і взяти на себе відповідальність за дії Верховної Ради.
6. Об'єднання партійних і регіональних інтересів, що дозволяло би вирішувати загальнонаціональні та локальні питання [4, с.9].

На думку дослідниці, цих завдань можна досягти лише за умов переходу до суто пропорційної системи з регіональними гнучкими виборчими списками.

Українські парламентарі вирішили, що пропорційна система з регіональними списками є занадто ризикованою, тому була запроваджена пропорційна система повного представництва з єдиним загальнодержавним багатомандатним округом. Відтепер вибори народних депутатів України та органів місцевого самоврядування проходять за новими «правилами гри». У березні 2004 р. народні депутати ухвалили новий виборчий закон, за яким запроваджується у виборах до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування виключно пропорційна виборча система із закритими списками. Право на участь в розподілі депутатських мандатів отримали лише кандидати, включені до списків політичних партій чи виборчих блоків. Згідно з новими правилами, кандидатів у народні депутати висуватиме тільки політична партія або виборчий блок політичних партій, які були зареєстровані у встановленому законом порядку не пізніше, як за рік до проведення виборів. При цьому закон не забороняє включати до виборчих списків безпартійних громадян. Отже, це означає, що політичні партії перетворюються на гравців-монополістів, єдиних дієвих суб'єктів в електоральному процесі, а відтак отримують потужний імпульс для свого розвитку.

У зв'язку з цим, український політолог І. Поліщук прогнозував інтенсифікацію партійного будівництва та кристалізацію партійної системи України в бік її позбавлення від баласту віртуальних структур та лідерів, які не беруть реальної участі в політиці, а якщо й беруть, то не мають попиту на електоральному ринку[6,с.43].

Багато провідних політологів стверджували, що тільки високий прохідний бар'єр(на рівні 4–5 %) дозволить структурувати парламент у відповідності із системою помірною плуралізму. І. Поліщук зазначав, що лише збільшення прохідного бар'єру до 5 % дозволить поставити надійний заслон «карликовим» партіям та ефективно вирішити проблему структурування Верховної Ради та формування політично відповідальної більшості, яка б забезпечила законодавчу підтримку курсу Президента й унеможливила превалювання політичних інтриг над розробкою вкрай потрібних суспільству законів[6,с.45].

Вважається, що для структурування партійно-політичних інтересів в багатоскладових суспільствах, які розколоти соціально, етнокультурно, ідеологічно тощо, більше підходить пропорційна система з високим (4–5 %) виборчим бар'єром, коли депутатські мандати розподіляються не між усіма партіями, а тільки між тими, які отримали підтримку достатньо великої кількості виборців. Така система, звичайно, зменшує пропорційність представництва інтересів усіх груп виборців у порівнянні з тією, що діє в Нідерландах, але посилює роль кількох потужних політичних партій і зменшує партійну розпорошеність, а також спонукає дрібні партії ще під час виборів (а не тільки в парламенті) створювати партійні коаліції (блоки, об'єднання). На думку Б. Козака, для кристалізації демократичної партійної системи в умовах переходу до демократії необхідне запровадження пропорційної виборчої системи з досить високим виборчим бар'єром, яка здатна забезпечити створення потужних та сталих політичних партій із чітко вираженою ідеологією [2, с. 106–107].

Парламентські вибори 2004, 2006 та 2007 рр. засвідчили, що на політичній арені мають залишитися декілька потужних партій (блоків партій). Сьогодні населення у своїй більшості схиляється до голосування за лідерів партій, а не за партійні програми, які мало чим відрізняються одна від іншої. Тому в процесі партійного блокування необхідне створення саме потужних партій, зі статусом всеукраїнських, які стоятимуть на державницьких позиціях і втілюватимуть у життя свої передвиборні програми. На нашу думку, саме потужні партії парламентського типу можуть головним чином вплинути на досягнення ключових, стратегічних цілей — ефективний економічний розвиток, політичну стабілізацію та консолідацію суспільства.

Висновки. Таким чином, результати виборчої реформи 2004 р., відповідно до якої Верховна рада України формується за пропорційною системою повного представництва, показали, що до парламенту потрапило лише п'ять партійно-політичних суб'єктів: за підсумками виборів 2006 р. — Партія регіонів (ПР), блок Юлії Тимошенко (БЮТ), Народний союз «Наша Україна» (НСНУ),

Соціалістична партія України(СПУ) та Комуністична партія України(КПУ); за підсумками дострокових виборів 2007 р. — ПР, БЮТ, Блок «Наша Україна- Народна самооборона», Блок Литвина та КПУ. Між цими суб'єктами(крім, напевно, КПУ) практично відсутні фундаментальні ідеологічні протиріччя, що створює широкі можливості для створення парламентсько-урядових коаліцій. Тобто в Україні реально сформувалася партійна система поміркованого плюралізму, чому прямо сприяла електоральна формула пропорційної системи із закритими списками.

Список використаних джерел

1. Білоус А. Політико–правові системи: світ і Україна / А. Білоус. — К. : Асоціація молодих українських політологів і політиків, 1997. — 200 с.
2. Козак Б. З. Взаємозв'язок типу політичної системи, виборчих та партійних систем / Б. З. Козак // Нова парадигма. — 2002. — Вип. 27. — С. 101–110.
3. Колюх В. В. Взаємозв'язок виборчих систем і форм державного управління / В. В. Колюх // Вісн. Київ. нац. ун–ту ім. Тараса Шевченка. Сер.: Філософ. Політол. — 2001. — Вип. 37. — С. 37–38.
4. Малкіна Г. М. Взаємодія виборчої і партійної систем: світовий досвід та проблеми України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. М. Малкіна. — К. , 2004. — 16 с.
5. Пахарев А. Перспективи української багатопартійності у контексті можливих змін в організації влади / А. Пахарев // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 57–64.
6. Поліщук І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу / І. Поліщук // Політичний менеджмент. — 2005. — № 6. — С. 42–48.
7. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность / Пер. с англ. ; М. Уоллерстайн // Полис. — 1992. — № 5. — С. 87–95 ; № 6. — С. 81–90.

Шачковская Л.С. Влияние избирательной реформы 2004 г. на процессы структуризации партийной системы в современной Украине

Рассматривается влияние избирательной реформы на процессы структуризации партийной системы в современной Украине. Охарактеризованы последствия сочетания различных типов избирательной системы и форм государственного правления. Определены основные направления реформирования избирательной системы в Украине.

Ключевые слова: избирательная реформа, партийная система, избирательная система, избирательная кампания.

Lyubov S. Shachkovska Influence of 2004 elective reform the process of party system structuring in modern Ukraine structuring

Influence of elective reform the process of party system structuring in modern Ukraine was described. The results of combination of different types of state management elective system and forms were characterized. Main directions of Ukrainian elective system reforming were defined.

Key words: elective reform, party system, elective system, elective campaign.